

Contracts, Married Life,

75/60 AM/3/158 DEU 18 1948 K13/158.

10 pp £1-0-6 Madondo, 2 B.M.

MONITOR

index
Contracts + Domestic life + married

EXERCISE BOOK SKRYFBOEK

f.28

pp 1-36*

by *E.S. Madondo*
NAME
NAAM

1-17
Contracts, Married Life
CLASS
KLAS

P.O. Collesie
SCHOOL
SKOOL

Registered No. 513/31.

"B"

Zivumelwano noma izinkonteleka.

Izipho: kakhona izipho ezidinga ukuthi uma amuntu ophiwe zona angazi buyisi ngahlutho: njengalezi: izinkomo izitsha, izikhali, ~~otshwala~~ nokudala.

Iziphotezi zenziwa ngezizathu noma ngizizathu ezithile ezibandakanya loyo opha omunye amuphe, lokho amuphe khona.

Izinyeke iziphotezi zidinga ukubuyisi swa, njengokuthi, uma amadoda ama bili ekhona noma engawadaryi, besekuthi enye yawo iphe enye inkomo yokusengwa kuswelekele ukuthi lenkomo uma ifa ibuyiselwe kubuniyo ngoba wabemphe ubisi lwazo hazi yona, njalo noma amupha utshwala naye kusweleke amuphe futhi obuyisa lobo naye abuyhuza njengoba kwenzababantu ababli.

njisanayo, uma kade naye eyoblinga
 komunye ubuyi ramantsho tsho
 beke kuthi naye uma ehlabile
 ambize lona ablingisani naye
 ukuye naye agozintsho tshela,
 kakhona ijipho amuntwaji thola
 ngenzo zakhe ezincomekayo ku
 bantu. Amuntwaji ojingwazi wa
 ma kakhulu ukuthi athole ijipho
 zobugqawane, ukuyi nabanye bambo
 ne, kanti nonuntwana olalala.
 abazali bakhe uthola ijinto ejindle
 kakhulu ngenxa yezenzo zakhe.
 Abazali ukubonakalisa ukumtho
 kwezala loyo mntwana, bamupha
 amasimw okulima, bamlo bolile
 bezama ukumkhumbisa ukuthi
 akwenzayo bayaku bongqa.
 Ijinto ejithengisayo: Zinjingana ijinto
 ejithengisayo: njenginkomo, njenginkomo,
 njenginkomo, njenginkomo, njenginkomo

nokunye okuningi muniinkho
 angahle athengise ngakho. Kunye
 nje ka kwesinye isiKhathi ukuthi
 izinto lezi ezithengisayo zibuyiselwe
 ndawo nyo, ukuzeloyo ezithengisa
 ayikhethe leyo emendisayo.

Laboke abafuna izimpahla yibo
 na abafuna lapho bengahle bangathole
 khona izinto lezo abafunayo. Ukuyike
 ununtu loyo othengi sayo apha theke
 kahle futhi abloni pheke, uziwe yena ngase
 kkhosini ibisininika imvume yokuba bangaphakathi
 kwendawo yayo, yajinnesizwe sayo ngeloyo muntu.

Muthengisi wazi izinto eziningi zabalonipho
 nezokukhanga abantu bahahle ukuzothenga
 kuxpna, ayibeko izimpahla zakhe ngudla
 la athengena izununtu abe bona lokho
 abafunayo, nalokho

751

K13/158

akadu engkewaji ukuthi kuthona
akubone kusobala. Lapho ke
esejithengisa athena bajibone
bonke kanye nohlobo lolo analo.
kzikalwayo zikalwe ukuthi fihli
nganisele ngejoma nom a
ngonyazi. noma ngokuphi oku
nye lokho akusebenzisa yo.
Ijintengiso aji fane futhi ziyashi
ntoha njengoba ebona kudingeka
futhi alingamselelwa nito aji the
ngisa ngayo, noma ijimwa ziyidhu
ni mhlawumbi kubi amasa
ka Amahlam oumpila, noma
ijimwa ejiyo kuni kibe yinkomo,
zakukho zipho aji ngabli zengive
aba thengi kum thengisi, kodwabe
um thengisi yena angabli aji
ijipha kuba thengi bakhe, engeli
akubadonwa nokubabonga
ngokuthenga kwabo, akwanike

K13/158

amaswidi noma nempahla
 nje ego the noma bithenge kakhulu
 noma abanike ikwane lemtu
 noma bithenge yjirvu.
 Kuyavama ukuthi unthengi
 lona angabizani andla okuyi
 thengi into byo ayidinga, abesuc
 la ukuthi anikwe yona nge
 sikweletu. Unthengi nonthengi
 bafune ofakazi babo noma sebevu
 melene bachaylani phambi
 kwabo isimo abavumelani
 ngaso. Kuyavama ukwengha
 ukuthi lona unthengi afune
 isiniselelo, lona ke unthengi
 akhombi izinkomo noma
 amiselelo byo nempahla ngelobda
 lomuntanake wentombazane.
 Uma izinto lezi zithengisa kodwa
 unthengi engakazi thathi sejifo
 zifela unthengi owayo, noma

ngabe azife kodwa zilimala. Uma
 inkomo noma ziphiphi anye impa
 hla ithengisa kodwa umniniso
 angayithathi, loyo oseyithengile,
 usenokubiza ingalo yayo ngoba
 eneginiso lokuthi isinayo, kulo
 khuku kudanga ukufakazi
 obanele ukuthi nempela
 leyompahla isinenzalo.
Akhwephaka kwesivumelwano:

Isivumelwano sisenokwephuka
 noma singakafekiki noma sei
 fezkile, kodwa injongo ya so idi
 nga ukufezwa njalo futhi loyo
 olimalayo ngokwephuka kwesi
 vumelwano akhokhelwe loko
 okuyizimfanelo zakhe njengo
 bazazi fanelu zibengakho ngesi
 vumelwano, kodwa uma eze
 neliswa usenokwala, njengoba
 kwivinye isikhathi kuyenzeka

amuntu athatho inkabi noma
 inkonokazi kodwa abesijibw
 yiba ngenkonyane noma ngale
 yo esacile, ebonakalw igalwila
 no busika, lesitwele tu sise
 nokukhokhwa ngokubleshwana
 size saneli. Noma kodwa chuluka
 ukukhokha, kweho kwenzeka
 ukuthi leyompahla ayithathayo
 ibuyisane ngokuthi imangali
 enkosini, inkosi ibisi thuma
 izintleku zayo ziyoshaya okuli
 ingama naleyompahla ngaphe
 zulu kubekhona eyayo inkosi
 yizindleko zeala lelo. Uma
 abe eniselele kuthathwa
 lokho abeniselele ngakho,
 noma yona leyompahla uma
 isekhona ilandawe, ibuyiselwe
 kumuninyo futhi.
Ukwebolka noma ukwebolisa:

Ziningi izinto ezingahle zebolekwa
 ngumuntu kominye, nazi eziye
 zazo: umkhonto, induku, insimw,
 nengame, nokunye okuningi kodwa
 izinto eziqalile azivamile ukwo
 boleka ngenxa mbala, amabele
 ibontshisa ntotshwala. Lezike
 zona zinyanwa zingabolekwa,
 futhi zibuyise ngesilinganiselo
 leso ezabe zinyanwe ngaso ngasi
 khathi leso abavumelene ngaso
 azibuyise. Uma umuntu evane
 iqoma ligewele ummbile naye
 kudingeka alibuyise ligewele
 wona ummbile ngenxa
 kwakunjalo nakunye. Uma
 umuntu eboleka izinkabi ukuba
 zizimlilela, kukle kuthi bapho
 ziziqedile ukulima abesebiza
 umniniso amuphe ntotshwala
 noma lokho abavumelene

ngakho noma yim buji njengoba
 kuvama ukwenzeka. Izinyeke
 ijinto zijibolekwa nje zingabuyi
 nalutho njengalizi: ijinto zikhona
 za, umkhoba, noma ubhebe,
 imbaga, isango, noma lezo zokul
 hina njengamagazi, ikhuba
 kanye nezikhali zo kulwa
 umkhonto, ihawu, induku
 nokunye okuningi, noma
 ngabe zisetshenziswa kangaka
 hani akuvamile ukuba kudi
 ngeke zikhokhelwe ngeloko
 kusebenza kwazo. Zingokuba
 zibekulayo ozebolekile kuzo kuphe
 le isikhathi lezabasesingumilo
 noma kuzo kuphele umsebenzi
 loyo abeifuneli wona.
 Umakho kwenzeka ijimpahla
 lezizilamala noma zilahlake,
 kusweleke ukuthi loyo ozebo

K13/158

lekileyo ayozi bika masing a ne
 kuminiyo. Nkomwe yona
 isenokuthi idliwe ama ifile ama
 uminiyo e kuba koawa una
 eseduzi kulindelwe izwe lakhe
 una esebikelwe, noma kuthu
 nyelwe ukhagathi lwayo kanye
 nesikhumba kuminiyo.
 Njengoba kwenzeka eNkomweni
 ka Mathunjana Nkomo eyabi
 hlala kwa Mgodi Kewana.
 Kwa thi lapho inkomo lena isi
 file uMgodi wayobikela u
 Mathunjana, ukuthi inkomo
 yakhe ifile, uMathunjana
 webesuka nabantwana
 bakwakhe, baya khona kwa
 Mgodi, watha batha ukhagathi
 lwayo lonke kanye nesikhu
 mba, nasenyamemi yangaphaka
 thi wayahlala phakathi.

Uma futhi impahla leyo igile
 ukuthi yanda umniniyo
 kubhe a tohelwe abesoyishayo
 uphawa lwakhe, ukuzo bangi
 nabani, zonke leziphahla zijiji
 ngalo zidingo ukuthi sibuyi
 swe, kodwa uma impahla leyo
 ifa kuswelekile uph. ukuthi umni
 niyo abikelwe kodwa ingabuyi
 swa ngaphandle kokuthi ifo
 ngandlela enganambitheki,
 e bangi ukusola ukufa kwazo
 kungathithi kungokweyibonw,
 lapho ke kuswelekile ayiva
 se ngenye yakhe, ayivusele
 umniniyo.

Kuzo zonke isivumelwano ezipo
 ndebe neyinkomo nomane neny
 uje impahla kudingeka ofakazi
 abanele una sekwakhiwa
 isivumelwano nomane nesi

751

K13/158

setshenjiswa futhi, ukuzi ku
 ngabi bikho ukusabana.
 Izimpahla lezi zisenokubolhe
 lwa ukulobola zibuyiswe
 ngandlelayo abavumelene ngu
 y-noma bonarobolekayo amise
 lele isivumelwano ngodade wa
 bo omkhulu, ukuthi ilobolo
 lakhe liyokhokha lezinkomo.
 Izinkomoke lezi zilobolo zibu
 yiswa zinjengalokhu zathathwa
 ayandi kodwa uma kukho-
 na ubufakazi obanele ukuthi
 sezandile zibuyiswe kanye
 wengalo yayo, kodwa lokho
 kubuya kwengalo kudinga
 ukuba kwaziwe ngasikhathi
 kwakhiwa isivumelwano.
Izwe noma inhlabathi: Inhlaba
 lthiko nayo futhi iybolekisa
 ngesidingo esikhona kulabo

abayi bole kayo. Inhlabathi
 ikolukwa yilabo abayijihlobo
 nomniniyo, abangane bakhe
 kanye neqhambi ezijwayele
 kwakhe. Akukho ukokhelo
 edingekayo ukuba ikho-
 khwe yikona oboleki inla-
 bathi, kodwa angaliyiso
 nje iqoma lombila eyobonga.
 Inhlabathi isenokwakhelwa
 unyaka noma ngaphesulu
 njingoba bevuvelene. Ama-
 ke umniniyo esefuna ibuye
 unnika unyaka lona sijibole-
 kile ukuba alungele ukunjiye-
 ka. Amakhosi kazi no ma-
 abesifanya abanalo ibunge-
 loku boleki sa ngenhlabathi
 bengatholanga imvume ye-
 ndoda-yabo, kanti nawo
 amadoda akukubli ukuba

751

K13/ 158

14

ebolekiso ngenhlabathi engathu
 lumanya nabafazi bawo, kodwa
 wona anelungelo lokuyiboliki
 sa inhlabathi ngaphandle
 kwabafazi bawo. Inkosi
 ayinalo ilungelo lokuphoga
 umuntu ukuba eboleke
 omunye inhlabathi yakhe
 kodwa isenokubonisa na
 naye kakhulu ukuba
 amboleke ngizathu naye
 ebonaye ukuthi lona zimini
 se ka bi. Imali; amageja
 nejingo nakho kuyibolekwa
 omunye ozidungayo, kodwa
 akuvanisi ukuthi kubonin
 awe ngalo yayo nxa kade
 zisebenza.

Ukusebenza: Izimbobo zokusebe
 nza ziminyana njingoba kufa
 nele injingozalo koku

benza, Okunye ukusabenza ka
 dinga umvuzo okunye akawu
 dirgi. Imisebenzi evama ukw-
 shiza umvuzo yilena. Ukwe-
 lapha umuntu, ukulima
 alimelo omuncyane umuntu,
 ukubhala umuntu ingozi
 neminye eminingi, njenge-
 kwakha izindlu, ukwelusa
 izinkomo. Ama umuntu
 kade akha indlu unikwa
 izimbuzi ezine noma yikuphi
 okunye abavumeleli ngi-
 kho nalayo amakheliso.
 Umelusi wezinkomo uhola
 inkomo ekupheleni konyaka
 ka kanti futhi nayelona
 olimile unikwa izimbuzi
 noma izimbuzi ezilingane
 nonasbenzi loyo wakhe
 awenzileyo nokubukeka
 kwawo.

751

16

K13) 158

zontke lezivamelwano zidinga
 akuba zuziwo kukhona
 ofakazi bagombili izublango
 thi. Izithunywa zakwa khosi
 zithola umfango lweni noma
 isikhawu ngalokho ebeziku-
 hambele noma ngecala.
 Izinyanga zova zifuna ngeca
 noma imvula sitwana
 kugala ngaphambili kokw
 ba zikhuphe noma thi. Ngca
 lolu upondo nomfango lweni.
 Dese kuti lokho ununtu
 esivindile ibidizuna inkomo.
 Ukubuka noma ukhulola aku
 fano futhi ngimhali zakho
 aifani kodwa igaruse eide
 ukuthi zontke zibiza umfango
 lweni kanye nalaba abade
 ya mathambo. Abalazi bona
 bakhishelwa upondo noma

75!

K13/158

17.

mmuntw eyokugwa kubona
 izindaba zakhe. Kanti noma
 Inyishi inyanga noma izobe.
 thela emugim eyelapha ku-
 wona noma gha ibizinko
 mo ngalo ko ifune nemow
 emnyama engenabala
 ndawo. Lemvike iyajithwa
 la ik ambe naye inyama
 yayo noma isigedile ukubethe
 la, isebenza ngamafutha ayo
 kuphela, ka ijalo nom u
 iogegwa nom lazi moulasithwa
 ma ayisakikanyene nenkomo.

U Mmendo nempilo yawo. (18)
"Married life"

Uma insizwa isigcagile nentombi
 kyo, uyise wentombi, imbiza ngokuthi
 uyise noma umkhwe wayo, beukuthi
 umina wentombi abo ngumina noma

ngokuthi nMkhivakazi wayo. Abafowabo
 nodadewabo bayo intombi leyo kirke ngaba
 lamu bayo, besekuthi zonke izihlobo zenombi
 zibe izihlobo zayo futhi naye insizwa,
 ibahloniphe noma yenzi okuthile kubona
 ukukhombisa ukhuloboko obudabeka le,
 naboku baizihloniphe.

Ukhuloboko obubhona phakathi kurka
 mlombokazi karu uyise wendoda yobu
 budinga ukuba umlombokazi angangeni
 endlini laho kukhona uyise, anga
 vumi futhi balangabene noma
 ngamhlo, angakhulami naye futhi.
 Kodwa ke uninawendoda uyakhulu
 ma no mlombokazi wakwakhe, kodwa
 kudingeka umlombokazi akhulumeli
 phansi futhi agugqenamadolo angeni
 laho ekhuluma noma futhi
 kudingeka akhombisa inhloniphe
 enkulu angambeki agugqenamadolo
 icwajile futhi enahlombi.

751

Nqisikhathi unilobokaj enomkamfowa
bo kany nodadewabo bomipni wakde
usuke engokhululekile riay, ejintweni
ejiningi zenloniphe noma phela kw
ngawelile akholwukuthi nangw-
makoti kodwa nay ukathole ithuba
loku phezumula ~~zobwenama~~.

Unilobokaj lona kudingka ahloniphe
bonke abantu, bozalo nabajijihlolo
zalapha kowakhe, akhothame uma
ekhuluma nabo ahloniphe nama.
gama abo futthi angababizi nabo
futthi bangamkijingama lakhe
bathi nje masibanibani njengokw
thi uma unilobokaj loyo kungowaka
"husi kuthiwe" "Makusi" noma ngeja
bera sikanjise njengokuthi uma uyise
ingakusi ba kuthiwe "Malusi ba"

Indoda neNkosikaj: Indoda kuyisibo
pho sayo ukuba iphatho kalle umkayo,
kodwa ikhombise umehluko kunala

pho eseyintombi uphogo esekwinyo
 isimo. Phakathi kwendle yayo indoda
 inelungelo lokunisa isithetho efuna
 kwenziwe ukuba kunqunziwa. Kuyi
 sibopho sayo indoda ukuba ivikelo
 umkayo ukuthwala bonke ubungu
 bomkayo. Inkosikazi kaqin fanelo
 nelungelo layo ukugcina inhlonipha
 yayo endodeni yayo kanye okwengxa
 lokho indoda efuna kwenziwe, kapha
 futhi ingumeluleki no masi wendoda
 yayo phakathi kwendle yayo. Mayiphi
 indoda yayo ukutha ngesithetho
 lesi esifaneleyo. Kuswelakile balo
 niphano uma inkosikazi ibuzwa
 yindoda yayo isabele ngesibongo sayo
 indoda: njengalokhu okwengxa
 kapho umkantolo Nkala ethabathe
 u Mtshokazi wakwa Mvelalase.
 Kapho ke esembiza wayethi "we
 Mamvelase abese the yona Nkala"

751

K13/158

21

Ngelinye ilanga uMkantolo waye
 wahlaba im buzi ngobai kwathi
 lapho embizayo wasabela ngezwe
 lokuzithoba okukhulu, elamthokozisa.
 AMamvelase lona wabewumbe bekazi
 ohloni/laya impela engezibizi izinto
 azinengi njengokuthi uSiguwayi wa
 yemhlonipha ngokuthi uchazane
 ngoba phela uSiguwayi lona wabengwa
 Malame womuzi wakhe.

Noyise womuzi wakhe ukhulami
 mpi ehlonipha ngokuthi kufi
 athi yinhlalo konke lokw
 kwamnika ndumo nesasasa
 kubo bokwe abasekhaya nezihlo
 bo. Kuyimfanelo futhi kungu
 misa umuzi kahle ukuthi
 nayo indoda una ku khona
 efuna ukukwenza phakathi
 komuzi imajizi amfazi
 wayo una isizwe kwenza into

751

K13/158

22

enkulu phakathi komuzi.
Kuyenyeka ugesinye isikhathi
ukuthi in... sikazi nayo ibe
mpakhe ekhaya mhlawumbi
eyiphiso kubo noma iphuwo
iyona indoda yayo, kanye nejitha
nendle yayo futhi inkosikazi
yakhiwo. Inada nenkosikazi
banelungelo lokubhazana ngoko
mthuba wemvelo ngejikhathi
zasebusuku, kodwa umfazi use
nokwala ngezizathu zangase
nna kade eshintsheni, akasiyo
imfanelo ukuthi inada en
ibesimshaywa umfazi wayo ngoko
kho. Umfaziko umelwe ukusi
nda, inala yakhi ashayela
ijibi, apheke, ageze nejitha
futhi, alime, afulele indle yakhi
yoyke ininzi ka khuzi inga
ne thi, ahanbe ayo fula futhi

emasimini, aqee izingubo. Uma
 behlulaka ukufega leziijunto phaka
 thi konuzi indoda nomfazi bagu
 na ngokusabani bangqwanis
 futhi nomuzi wabo awujwaye
 leki. Nejdlandhlo zabo zishabalala
 ngoba amadlaye thi uma eze
 afice kukubi phakathi konuzi.

Uma inkosikazi ingatholi
 bantwana iyiswa noma kubu
 zwa inyanga ijongqa, njalo
 noma ingayitholi inzulo
 ayanelu noma futhi ifelwa
 abantwana njengoba kuwenze
 ka ku Mandloru wakwa
 Ahlamini lapho engatholi
 bantwana, wayiswa enyangeni
 Ayukhasela, wahlala khona
 unyaka eqgwa ekugaleni ko-
 wesibili wakuyischoa ipis inye
 nga ekhaya. Emuva kwa lokhu

751

K13/158

24

waphumelele ukithole abantuana
abathathu.

Winkhubane lapho eshlulekile
ukungeza umfazi wakhe waye
wathatha owesibini naye
wazala umfazi wamunye
nentombazane kwaba kuphela,
Kwesinye isikhathi kuyenza ukw
thi ingalo ingabibikho ngasendo-
seni; lokhuke kujinto elukhuni
kodwa nayo indoda iyelashwa
kwesinye isikhathi iye iphumelele
ibathole abantuana, kodwa uma
ingabathole umfazi uyabhangwa
na ucele omunye yakafowa
ba amzalile njengoba nakhu
yona engqanazo. Kodwa
umunye kujinkosikazi engqanali
indoda nayo iyancengwa ukuba
ithathu yona wakwabo ka mfazi
wayo azomzalile, nokho

lokhu abavaniho ngoba ama dada
 afuna ukuthatha loyomuntu amtho
 ndayo narwo, uma ke iruma
 ikhokho ukhaphi welobolo laloyo
 wokugqala. Yena ke lona othathwe
 ngoba ephusa indlu kadade
 wabo uba ngowalapho kwadade
 wabo nakantabakho babeyi
 zindlalifa lakwadadewonina.

Indoda noma iphingili iyahlawu-
 liswa yiloyo ephing nonkchakhe
 ngenkomo, nayo futhi
 inkosikazi loyo ephing nayo
 uyahlawuliswa ngenkomo, nayo
 futhi ilandi inkomo kubo
 yokugqala noma nomyeni
 wayo. Kuyenzeka ukuthi umfazi
 imshaywe indoda yakhe ngokuphi
 noma futhi inahlukani. Naloyo
 ephing nayo noma ephi
 we diya shaywa noma kwesinye

isikhatho okuvamile ukuthi bam-
 shayaye ayo ngenxa yokuthukw-
 thela. Inkosike nayo futhi inuude
 inkomo loyomuntu ophingo nomfazi
 womunye umuntu. Kubufazi bo
 kuphingo bunenjulo ezingi:
 kwesinye isikhatho indoda ibanjwa
 oqobeni futhi kubenobufazi obu-
 qwele ukuthi babenzani. Kuyenzi
 kake kwesinye isikhatho ukuthi
 umuntu loyo angabanjwa kodwa
 atholakale ngokufaniswa kwengani.
 Ukuphingo lokhu kunenzindawo lapho umtho-
 tho uphokayo ukuba umumele
 umfazi umav ophingile ngalezi
 the mhlawambi indoda ayinaso
 indoda esigqileyo noma mhlawa-
 mbe ihambi isikhatho eside inga-
 hlangani noNkosikazi wayo ngokwe-
 mvelo, noma futhi yala ukuslanga-
 na nomfazi loyo wayo njengoba

ka Lunguza Sibiyu lapho inkosi
 u Makhasana yey yathumela
 izinduna zayo ukuba kutshi njalo
 busukhu ziyogada lapha ekhaya
 ngoba kutshwa insoda kunele kufi
 ke isikhathi sokulala iphume
 iyo kwabo yonke ekusem iku
 yele kwayo. Izinduna zagada
 isonto lonke zimbona njalo
 ephuma sekulalwa eseya kwabo,
 ngo mombuluko esathi uya
 kwakhe zam bamba zam jona
 ekhosini, kwavelo obala ubufu
 kazi obubangela unkhakhe phungu.
 Okoos yamudli inkomo yamswa
 yisa futhi ukuthi angakuphindi,
 izinto ezivama ukuxabanisa
 amasada naba fazi yizingane
 no tohwalu, nkhudla, lapho kwindo
 da iyo imohayenunfazi ngoba
 nazi phela unenkasi yakhe

751

13/158

28

akathanda ukuvunjiswa, kwesib
nye isikhathi indoda iyafikwa kha
ya ifico ukudlal' kungokho, bama
baneko khona lapho ayashaywe
umfazi. Umfazi ke usenokubika
lokho kumumyane noma
abaliko njengoba kuvama
ukwengka; Nna kwengka
indoda imobaya kanti kukhona
abanye abantu lapha ekhaya
baya lamula, nanna kweng-
ka ukuthi uma kungabafowabo
bonfazi bayishayenayo indoda
lena belikelelu udadewabo.

Nna indoda isakhefu nomkayo
kubizwa umuzi woku yiloyi
omkhulu noma ofanele ukuvu-
qqa a besela bika kuvona
ndaba lolo umuzi ke wona
ubususa loyo dwonile. Loyke
omkhulu kunabo okungokuthi ozi

nhloto yonuzi noma ondala
 abesemithethisa leyo owamileyo
 amhlawuliso anaabona
 kufanele, Uma kuzi Nkosikazi
 ijilande kubo leyo pabela yehle
 hento unu kuzindoda iblathe
 idlivo wunuzi yonke, Kuzi
 uyha ukuthi kwesinyesikhathi
 bangenelelwa yisinqumo
 somuzi balidulise icala le
 lize lifike enkantolo, nitho
 lokhu akuvamile ukwenzeka,
 Inthembu: Kakuqinisekile into owamile
 ile ukwenzeka ukuthi abafazi
 besithem bu bathathwe ndawo
 nye noma khayeni linye,
 imvama bathathwa injindawo
 ezahlukeneyo njengokw
 gonqwa kwazo insizwa Kodwa
 kuzenzeka nakho ukuthi batha
 thwe ndawonye njengoba kwe

nza uKkeleni Ngubane, watha
 thatha amadodakazi amabili
 ka Mungu Mvelaso, kodroa
 abhekene ngizindlu, waphinda
 futhi wathatha amadodakazi
 amabili ka Mokuhlwa Zuma
 encane nenkulu elamana bali
 niyo, kwaba yiloye wawunge
 nisa kwatona ongasiso isihlobo
 sakte, Abafazi abakhulu bakhe
 babababili emalunkutlu nekho-
 hlwa laba ababili bangeniswa
 kulezindlu, emehluko nesimo
 sabo abafazi senjwane ukugq
 na kwabo usingokhlanolana
 njenganalapha ka Kkeleni
 ikhosi kwaku Ngu Mawungu
 am dala ikhohlwa kungu
 Macuma omkhulu, u Mawungu
 omncane wangeniswa kwakhe
 Zuma omkhulu, u Macuma

751

K13/158

31

onuncane wangu'siwa kwa Ma-
 mungu buekhulu, Thoma ngabe
 yindodakazi yikhoas nayo ibanca
 ne una yagana ka Mura nje
 ngoba kweluzi tapho u Mashungu
 ka Nyimiyana agana u Phlo thovu
 wakwa Mkhig esegaviso u
 Manjila, kanti yena yindodakazi
 yikhoas kodwa kweluzi waba
 yikholwa, kwesinye isikhatho
 indoda ngokumthanda nje
 onuncane umfazi izamanga
 abe buekhulu, kodwa loko ku
 dala ukusabana kubantwa
 na bayo, sebebanga ipa,
 Nabiku ojise kalawa mantombu
 zane aganesithenini bayaku
 kwela ukuthi unkhwenyana
 wabo ajinise ngobunzo zonke
 izindlu, u kuzi kungaddek'i
 ukusabana zingavini.

751

K13/158

32

Lokhu kwenzima uMtwana uMona
 ngozololo ka Homoyi iMkosi,
 wathatha umfazi omncane
 wathi uyena omkhulu, nokho
 aluonkangq uthuthura esekho
 na way wafesefile lwasuka
 nokho indodana kyo ayagalwa
 umkosi omncane owabekwa
 ngokuthandwa, yez hlukanisa
 yona nefa lelo yalivika uMkosi,
 Kuyinto entethu ukuba umfazi
 wokugala nona ukuba yimkosi
 kasikazi. Kodwa kuyinto engakho
 ukubasesithenjini, njengoba bo-
 nke bayabajabulu ukuthi indoda
 ithande bona ngamnye,
 Kuyavama ukuthi indoda ikhu-
 itazwe ukuba iganwe abantwa
 na ababili kephuma emizim-
 owo dwa; ukufu kuthi omunye
 uma evelwa yingqizi nona engq-

751

tholi bantwana amvusele
 abantwana, kanti fu thi noma
 egula nyamoria lokhu engumj
 mba wakhe. Amakhosikazi lawa
 amaningi apfanzelana ngayo
 inadoda una eyipho ukudla
 eqondene nokudluliselani.
 Kuyona ukuya byo eyenza
 ukudla okumndandi masi.
 nyane ithandawo yudoda,
 ukudla kuyiswa endlini lu
 pho ikhona nsakazontke. Ama
 dodake nawo awezani enye
 inendle yayo lapho kuyiswa
 khona enye ingabinyayo kuyi
 owe kwa loyo ekwakhel ukudla.
 Inadodake lena yesithembu isitha
 iikhathi ihambe iphuma ingena
 kubobonke abafazi bayo, kitha
 yeny iikhathi zifane ingadluli
 si ngalutho ngoba lokho ku

ngabaxabariwa abafazi.
 Abafazi besithembu basweleke
 bakloniphano futhi bathanda
 ne nkuzi indoda ibathanda
 nayo ingaklethi. Kodwa nuna
 bexabana indoda isuke
 ithanda omunye wabo
 lokoke besu kudala ubutha
 kaathi wukungwami oku-
 khulu phakathi komunye.

Kirifanele abafazi besithembu
 basigane kukho konke aba-
 kwenzayo, njenge kuthi nuna
 omunye egula, laba abanye
 banziyo bangayeli, baphe
 nejingano yakhe akudali babla-
 ngani, bamhlakuleli nensimw
 yakhe, bamfululele nendle.

Abafazi besithembu kungumkhu
 ba wabo ukuba nonhawu, nge-
 zinto abazibona komunye bengwa

751

K13/158

35

zo bona noma futhi zala
kanti bona a banayo ingalo,
mura kwalokhu kulandela
ukuthakathi obukhulu, nendoda
futhi idle ukudala okungathokoj
siyo ngo ba seji phona
niyo be the aijinalo loyaba.
mfela umona. Kweziyo isi
khathi unona lona ndalwa
yimphala yakuleyondala esuka
yande mhlawumbe izi idule
ingaliv ejinkulu.

Impahla lona phela yindala
iyehluka iswa, njengabafazi
labo indoda enabo. Abafazi
abegwanayo ngabathandamayo
bahlala ndawonye, behlulelane
noma yikuphi ukudala noma
kukuncane futhi babekela
ne ijingano ngokungathi thi
yiloyo naloyo ngqakhe.

751

K13/158

36*

zonke. Amuntu oyisihambi ange
 ke awubone umehluko ukuthi
 lezi ngezalo. Lokhuke kwabonakala
 kahle ku Mantombela owa beza
 ne indodana fucane ka Mso bi
 ka Monoyi iMkosi lapho ephethe
 ingane yomfowabo omkhulu u
 Mthaka owa bantu babethi eyakle
 yamaizibulo ngo ba akazange
 awavumeli umehluko phaka
 tho kwezingane, kwathi nayo
 indoda yeyifundisa nasesiko
 leni lingane, cibe ukuthi
 yacidlula ezayo zonke. Ngokwenge
 njalo nayo ingane ayizange ikugwe
 ukungabi nanina, yaze
 yakhula yagcagca.

End. S. 751